

Тетяна Іванівна ГУМЕНЮК
завідувач кафедри теорії та історії
держави і права Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького
(Івано-Франківськ)

НАУКОВИЙ ДОРОБОК ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК ЯРОСЛАВА РОМАНОВИЧА ДАШКЕВИЧА У ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ ВЧЕНИХ

Проаналізовано стан вивченості сучасними вітчизняними дослідниками наукової спадщини, зокрема історичних досліджень видатного українського історика, професора Я. І. Дашкевича.

Ключові слова: наукова діяльність Я. І. Дашкевича, історіографічний доробок вченого, творча спадщина, українська історіографія.

The given problem research, the analysis of scientific works by modern researchers, historical investigations of prominent Ukrainian historian, professor Y. Dashkevych are focused on in the article.

Key words: scientific activity Y. Dashkevycha, historiography work of scientist, creative inheritance, Ukrainian historiography.

Проанализировано состояние изученности современными отечественными исследователями научного наследия, исторических исследований выдающегося украинского историка, профессора Я. И. Дашкевича.

Ключевые слова: научная деятельность Я. И. Дашкевича, историографическое наследие ученого, творческое наследие, украинская историография.

Для кращого осмислення історичних процесів як таких на вивчення заслуговують персоналії, які зробили важливий внесок у розвиток історичної науки. Дослідження наукової спадщини Я. Дашкевича (1926–2010) сприяє актуалізації в українській історіографії творчості талановитого її представника, котрий в історичній галузі спеціалізувався у вірменістиці та історико-філологічних дослідженнях інших кочових

народів, бібліографознавстві, спеціальних історичних дисциплінах. Також на початку 1990-х рр. Я. Дашкевич підготував низку передмов, у яких уперше у пострадянській Україні проаналізовано творчість провідних вчених-гуманітаріїв першої половини минулого століття. Ярослав Дашкевич є загальноновизнаним науковим авторитетом як в Україні, так і поза її межами.

Метою статті є аналіз наукових досліджень історичної спадщини відомого українського історика Я. Дашкевича.

Нашої уваги заслуговують насамперед наукові розвідки київського археографа І. Гирича, присвячені аналізу історіографічної спадщини професора Я. Дашкевича [4–7]. У ділянці історіографії дослідник умовно поділяє творчу спадщину видатного вченого за жанровою тематикою на біографічні студії та проблемно-тематичні дослідження та наголошує, що Ярослав Дашкевич був у перших рядах тієї нечисленної когорти людей кінця 80-х – початку 90-х рр., хто у вирішальний спосіб вплинув на зміну світоглядних орієнтирів українських інтелектуалів-гуманітаріїв у бік повернення на шлях національного сприйняття свого минулого в ділянці історії, літературознавства, культури, філософії, мистецтва [6, с. 281].

Ще у 1960-ті рр. талант Я. Дашкевича як історика-концептуаліста, систематизатора й аналітика був оцінений визначним архівістом, редактором низки фахових археологічних видань І. Бутичем, який у кожне число «Архівів України» та збірника «Історичні джерела та їх використання» вміщував статті, публікації джерел і рецензії, що вийшли з-під пера Я. Дашкевича. За радянськими канонами більше двох разів на рік одного автора не можна було друкувати. Відтак, матеріали вченого виходили під десятком придбаних псевдонімів [6, с. 283]. Та, як справедливо відзначив І. Гирич, історіографічний доробок видатного історика й досі залишається поза увагою науковців [4, с. 12; 6, с. 284]. Натомість, його біоісторіографічні нариси засвідчують, що на порозі 1990-х рр. Я. Дашкевич був найпалкішим пропагандистом повернення до джерел національної історіографії [6, с. 285]. На основі аналізу історіографічного доробку вченого І. Гирич спробував окреслити погляди Ярослава Івановича на провідні питання національної історіографії [4].

У покажчику праць Я. Дашкевича нараховується понад півтори тисячі позицій, але за життя історик видрукував лише два збірника своїх творів, та й ті лише частково стосуються українознавчої тематики. Зате, як справедливо наголошує І. Гирич, у нарисах про діячів історії, політики, культури вчений зупинявся на тих контрверсійних думках, що їх спотворено висвітлювала радянська або й діаспорна історіографія, формуючи традицію стереотипного, викривленого, сфальшованого сприйняття минулого [4, с. 12]. Цікавими для сучасних істориків залишаються, зокрема інтерпретації Я. Дашкевичем поглядів М. Грушевського, В. Липинського, Д. Донцова. Та, оскільки ці статті писалися у різний час, на думку І. Гирича, всі оцінки історика варто розглядати в контексті тієї конкретно-суспільної ситуації, що складалася в Україні на момент появи збірника «Постаті». Слід погодитися з дослідником і щодо того, що Україна 60–80-х рр. минулого століття мала низку фахових і компетентних істориків, проте неофіційним лідером, символом незламності, був саме Я. Дашкевич [4, с. 11].

Пізнавальною також є написана І. Гиричем у співавторстві із М. Дядюк наукова розвідка «Ярослав Дашкевич: кілька штрихів до портрета історика» (К., 2010) [8]. У ході аналізу життєпису вченого-історика, дослідники констатували, що перебуваючи під пильним контролем каральних органів, Я. Дашкевич активно вивчав архівні джерела та створив низку наукових праць у ділянках архівознавства, проблем використання історичних джерел, стану та методики дослідження адміністративних, судових і фінансових книг в Україні в XIII–XVIII ст., а також досліджень, присвячених українській культурі часів Київської Русі та Гетьманщини. Його статті 1960–1970-х рр. були присвячені питанням української історіографії та спеціальних історичних дисциплін, зокрема: філігранології, дипломатики, проблемам досліджень із картографії України XIV–XVI ст. та історії преси і видавничої діяльності [8, с. 172]. Автори приділили увагу висвітленню наукової проблематики Я. Дашкевича, зокрема проблемам вивчення та публікації східних джерел із історії України, культури, національного життя, громадянського суспільства, вірменознавчих досліджень.

Проаналізували історики також внесок Я. Дашкевича у розвиток історичного краєзнавства в контексті національного та культурного відродження України.

Для дослідження наукової діяльності Я. Дашкевича велике значення має 700-сторінковий том українознавчих праць історика «Постагі», де зібрано близько 50 його публікацій 80–90-х рр. ХХ ст. [9].

Молода дослідниця Ю. Лебедева, досліджуючи розвиток і становлення державницького напрямку українознавчих досліджень, відзначила, що Я. Дашкевич акцентував увагу на негативних наслідках боротьби з історичною школою М. Грушевського та його послідовниками, яка супроводжувалася вилученням з історії України української національної та державницької ідеї. Найголовнішим у наукових трактатах ученого, на думку Ю. Лебедевої, є те, що вчений довів причетність М. Грушевського до державницького напрямку в українській історіографії.

Дослідниця наголошує, що завдяки історіографічним дослідженням Я. Дашкевича та інших істориків сформувалося цілісне бачення місця державницького напрямку в українській історіографії [10, с. 153].

Доробок Я. Дашкевича у галузі історико-документознавчих досліджень, картографії проаналізувала В. Бездрабко [2]. Досліджуючи історію становлення та розвитку документознавства як науки в Україні, вона, зокрема відзначила, що до 1990-х рр. дана галузь не потрапляла в поле зору вітчизняних дослідників як предмет спеціального студіювання.

Винятком дослідника називає праці Я. Дашкевича. Постановка вченим питання про документознавство як історичну дисципліну чи «книжне діловодство» виявилася новаторською та започаткувала ставлення до документознавства як спеціальної історичної галузі знань.

Також В. Бездрабко відзначила, що модерна історіографія картографічного документознавства не може обійтися без імен знаних істориків Я. Р. Дашкевича, І. Я. Крип'якевича та М. Г. Вавричина, початки картографічних науково-методичних студіювань яких здебільшого збігаються у часі з активізацією написання історичних атласів СРСР, УРСР, що припадає на кінець 1950-х – 1970-і рр. ХХ ст. [1, с. 405].

Вивченням історії української історіографії другої половини ХХ ст. займається рівненський дослідник В. Яремчук [20; 21]. Аналізуючи суспільно-політичні та професійні орієнтації істориків періоду післясталінського двадцятиріччя, вчений звернув увагу на постійні переслідування, обмеження у науковій діяльності історика. У центрі його наукових зацікавлень у радянський період були проблеми вірменістики, передусім, українсько-вірменські історичні зв'язки. Також Я. Дашкевич був укладачем низки археографічних видань [21, с. 340].

Актуалізацію Я. Дашкевичем у галузі проблем просопографії та його біографічно-історичні дослідження проаналізувала І. Старовойтенко [18], наголосивши, що вчений вважає просопографію вищим ступенем біографістики, оскільки відтворює «живі» образи історії на матеріалах конкретних джерел [18, с. 58]. Дослідниця проаналізувала висновки історика щодо заснування просопографічних студій. Ці питання розглянуті також у статті Н. Лобко [11].

До 80-річного ювілею Я. Дашкевича Львівською національною науковою бібліотекою України ім. В. Стефаника виданий біобібліографічний покажчик ученого, складений науковим співробітником відділу історичних колекцій цієї бібліотеки М. Кривенко [22], що містить інформацію про надзвичайно вагому наукову, редакторську та публіцистичну спадщину вченого за більш ніж 60 років праці (1944– 2006 рр.).

Колектив Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у науковій розвідці до ювілею Я. Дашкевича відзначив, що здійснені вченим історико-біографічні розвідки про видатних українських гетьманів і діячів науки спрямовані на об'єктивне сприйняття людини в історичному процесі та розкривають життя та діяльність плеяди українських достойників із позицій незаангажованого погляду історика, руйнуючи стереотипи радянської історіографії щодо таких неоднозначних особистостей політичної та військової історії України як Богдан Хмельницький, Павло Тетеря, Івана Мазепа та ін. [12, с. 64].

Ярослав Дашкевич значну частину свого наукового життя присвятив бібліографознавству, працюючи бібліотекарем рукописного відділу, згодом – старшим бібліотекарем і бібліо-

графом кабінету Івана Франка, в. о. завідувача бібліографічного відділу Львівської бібліотеки АН УРСР, бібліографом відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР. Аналізуючи напрями роботи відділу наукової бібліографії Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника впродовж 1940–1962 рр., Н. Рибчинська висвітлила організаторську та виконавську працю Я. Дашкевича, розкрила тематику повоєнних років, над якою працював відділ [14; 15]. Як зазначає Н. Рибчинська, з 1945 р. Я. Дашкевич збирав матеріали до «Словника українських псевдонімів, криптонімів та криптограм», однак роботу завершити не встиг через арешт у 1949 р. [15, с. 165]. Частину праці обсягом 2500 назв у 1950 р. було підготовлено у вигляді машинопису для службового користування під назвою «Матеріали до словника псевдонімів українських письменників, учених і громадських діячів за 1800–1916 рр.», щоправда, з купюрами та без зазначення авторства [15, с. 165].

Львівський історик Л. Войтович, аналізуючи історію дослідження Галицько-Волинської держави працівниками Львівського відділу Інституту історії України АН УРСР та Інституту суспільних наук, які були попередниками Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича, подав бібліографічний список по цій проблемі керівника Львівського відділення Інституту української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського Я. Дашкевича.

На увагу заслуговує також книга, в якій працівники Відділу історичних колекцій Львівської національної наукової бібліотеки Р. Дзюбан і Г. Сварник опублікували листування відомого бібліографа Ю. Меженка з Я. Дашкевичем, що є цінним епістолярним джерелом, яке висвітлює їхнє протистояння радянському режимові та містить як цінні факти щодо історії наукової бібліографії та бібліотечної справи в Україні 40–60-х рр. ХХ ст., так і опис реалій життя та праці цих інтелектуалів в умовах радянської дійсності [16]. Колега історика Г. Сварник зазначила, що у листах дуже багато уваги та місця присвячено теоретичним і практичним заходам підготовки бібліографії української книги [16, с. 195]. Епістолярій містить також чимало нових даних про факти, події, невідомі досі обставини виникнення творів, про «ідеї

та людей» у середовищі наукових бібліотек та інституцій Києва, Львова, Ленінграда, Москви, Вірменії, Прибалтики та Туркестану другої половини ХХ ст. Є там і чимало відомостей про підготовані до друку, але не видані у зв'язку з різними причинами, бібліографічні та наукові праці Ю. Меженка та Я. Дашкевича [16, с. 218].

Старший науковий співробітник Інституту української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України (Львівське відділення) І. Сковчиляс, висвітлюючи особливості творчої біографії метра української історіографії, наголосив, що вчений виявився одним із небагатьох інтелектуалів України, які як особистим прикладом, так і на інституційному рівні не тільки підняли рівень української академічної науки та позбавили її провінційності, а й надали їй справжнього національного виміру, вдихнули у неї нові ідеї та зробили «впізнаваною» у гуманітарному дискурсі Європи й, почасти, Північної Америки [17, с. 737].

2011 р. вийшла друком монографія молодого історика А. Портнова «Історії істориків. Обличчя й образи української історіографії ХХ століття» (К., 2011), у якій висвітлено складні людські долі та проаналізовано історіографічну спадщину визначних українських науковців ХХ ст. [13]. Автор фахово розкрив багатолітню наукову працю Я. Дашкевича, відзначивши, що зробити наукову кар'єру в радянському Львові вченому було неможливо як у зв'язку з його походженням із родини «буржуазних націоналістів», так і через особисту непоступливість, і, не в останню чергою, через його наукову ерудицію та підготовку, яких і увити не могли керівники більшості наукових установ [13, с. 204]. На початку 1990-х Дашкевич опублікував низку знакових статей: про українсько-єврейські та українсько-польські стосунки, про місію Василя Капніста та політологічні твори В'ячеслава Липинського. А. Портнов констатував, що особливе значення мала концептуальна стаття «Україна на межі між Сходом і Заходом», що в ній було порушено проблему всебічного вивчення Великого кордону та розмаїття контактів України зі Сходом. Як і в тогочасних публікаціях Омеляна Пріцака, у тексті Я. Дашкевича з усією принциповістю було наголошено на потребі відійти від примітивних, підтримуваних у ра-

дзянський час, схем «споконвічного» протистояння України зі Сходом [13, с. 205].

Підсумовуючи, маємо констатувати, що в сучасній вітчизняній історичній науці існує прогалина щодо комплексного дослідження наукової спадщини видатного українського історика Я. Дашкевича, а, відтак, постала потреба повного видання його історіографічних праць.

1. *Бездрабко, В. В.* До історії вивчення картографічного документа в Україні [Текст] / В. В. Бездрабко // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Історія». – 2008. – № 816. – С. 405–415.
2. *Бездрабко, В. В.* Історія документознавства в Україні : історіографічний дискурс [Текст] / В. В. Бездрабко // Гілея : наук. вісник : зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 40 (10). – С. 48–64.
3. *Войтович, Л.* Видатний дослідник княжої доби [Текст] / Л. Войтович // Княжа доба: історія і культура / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Л., 2010. – Вип. 3. – С. 5–8.
4. *Гирич, І.* Від короля Данила до Омеляна Прицака: штрихи до історіографічних студій Ювіляра [Текст] / І. Гирич // Дашкевич Я. Постаті : нариси про діячів історії, політики, культури. [Львів. від. ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ]. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – Л. : Літ. агенція «Піраміда», 2007. – С. 9–28.
5. *Гирич, І.* Ярослав Дашкевич: історик, що вчинило неможливим устами [Текст] / І. Гирич // Лицар духу : меморіальний зб., присвячений проф. Ярославу Дашкевичу. – Л., 2011. – С. 26–38.
6. *Гирич, І.* Ярослав Дашкевич – історіограф новітньої України [Текст] : спроба есею / І. Гирич // Історіографічні дослідження в Україні. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2008. – Вип. 18. – С. 280–312.
7. *Гирич, І.* Ярослав Дашкевич. Останній аристократ духу [Електронний ресурс] / І. Гирич // АртВертеп. – Режим доступу : <http://artvertep.com/print?cont=10557>. – Назва з екрану.
8. *Гирич, І.* Ярослав Дашкевич: кілька штрихів до портрета історика [Текст] / І. Гирич, М. Дядюк // Історіографічні дослідження в Україні / відп. ред. О. А. Удод. – К. : НАН України. Ін-т історії України, 2010. – Вип. 20. – С. 170–178.
9. *Дашкевич, Я.* Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури [Текст] / Ярослав Дашкевич ; Львів. від. ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ. – 2-ге вид., випр. і доп. – Л. : Літ. агенція «Піраміда», 2007. – 808 с.
10. *Лебедева, Ю.* Українознавчий погляд на зародження та становлення державницького напрямку української історіографії [Текст] / Ю. Лебедева // Українознавство. – 2008. – № 8. – С. 150–155.
11. *Лобко, Н.* До питання про зв'язок генеалогії і біографістики [Текст] / Н. Лобко // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія : Українознавство. – К., 2006. – Вип. 10. – С. 26–30.

12. *Невтомне* служіння науці (до ювілею Ярослава Романовича Дашкевича) [Текст] // Бібл. вісник. – 2006. – № 6. – С. 63–64.
13. *Портнов, А.* Історії істориків. Обличчя й образи української історіографії ХХ століття [Текст] / А. Портнов. – К. : Критика, 2011. – 238 с.
14. *Рибчинська, Н.* Бібліографія і бібліографи в академічній бібліотеці Львова у перші повоєнні роки [Текст] / Н. Рибчинська // Записки Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника : зб. наук. праць. – Л., 2002. – Вип. 9/10. – С. 50–57.
15. *Рибчинська, Н.* Створення і становлення відділу бібліографії (з архівних джерел 1940–1962 рр.) [Текст] / Н. Рибчинська // Там само. – Л., 2010. – Вип. 2 (18). – С. 157–180.
16. *Сварник, Г.* Між Києвом і Львовом : листування Юрія Меженка з Ярославом Дашкевичем (1945–1969) [Текст] / Г. Сварник // Укр. археографічний щорічник : зб. наук. праць. – К. ; Нью-Йорк, 2009. – Вип. 13/14. – С. 191–219.
17. *Скочиляс, І.* Ярослав Романович Дашкевич (1926–2010) [Текст] / І. Скочиляс, С. Білокінь // Укр. археографічний щорічник / НАН України, Археографічна комісія, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К. : Укр. письменник, 2010. – Вип. 15. – С. 723–740.
18. *Старовойтенко, І.* Просопографія: підходи до трактування змісту наукової дисципліни в історіографії [Текст] / І. Старовойтенко // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики : зб. наук. пр. – К., 2006. – С. 6–27.
19. *Шевченко, Ф. П.* Історіографія – важлива історична дисципліна [Текст] / Ф. П. Шевченко // Історіографічні дослідження в Українській РСР. – К., 1968. – Вип. 1. – С. 5–20.
20. *Яремчук, В.* Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби [Текст] / В. Яремчук. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька акад.», 2009. – 526 с.
21. *Яремчук, В.* Суспільно-політичні та професійні орієнтації істориків Радянської України (післясталінське двадцятиріччя) [Текст] / В. Яремчук // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич : Коло, 2008. – Вип. 11. – С. 327–349.
22. *Ярослав Дашкевич: біобібліогр. покажчик* / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника ; [уклад. М. Кривенко; авт. вступ. ст. А. Содомора ; наук. ред. Л. Ільницька]. – Л. : ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, 2006. – 263 с.

Гуменюк Т. І. Науковий доробок доктора історичних наук Ярослава Романовича Дашкевича у працях сучасних вчених.

Ключові слова: наукова діяльність Я. Дашкевича, історіографічний доробок вченого, творча спадщина, українська історіографія.

Проаналізовано стан дослідження та аналізу сучасними вітчизняними дослідниками наукової спадщини, історичних досліджень видатного українського історика, професора Я. Дашкевича. Визначено основні напрями наукової проблематики історіографічного доробку вченого. Автор висвітлила наукові студії з життя та діяльності укра-

їнського історика та вказала на перспективні шляхи подальшого наукового вивчення історіографічних надбань Я. Дашкевича.

Gumenjuk T. I. Ph scientist of History Yaroslav Romanovych Dashkevych's works in modern scientists' works.

Keywords: scientific activity Y. Dashkevycha, historiography work of scientist, creative inheritance, Ukrainian historiography.

The given problem research, the analysis of scientific works by modern researchers, historical investigations of prominent Ukrainian historian, professor Y. Dashkevych are focused on in the article. The main scientific issues of the scholar's historiographic legacy are identified. The author highlighted scientific studies in the Ukrainian historian's life and activity as well as pointed out prospective ways of further scientific exploration of the historiographic achievements Y. Dashkevycha.

Гуменюк Т. І. Научная наработка доктора исторических наук Ярослава Романовича Дашкевича в трудах современных ученых.

Ключевые слова: научная деятельность Я. Дашкевича, историографическая наработка ученого, творческое наследие, украинская историография.

Проанализировано состояние исследования, анализа современными отечественными исследователями научного наследия, исторических исследований выдающегося украинского историка, профессора Я. Дашкевича. Определены основные направления научной проблематики историографической наработки ученого. Автор осветила научные студии из жизни и деятельности украинского историка и указала на перспективные пути дальнейшего научного изучения историографических приобретений Я. Дашкевича.